

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra filosofie a religionistiky

Bakalářská práce

ETICKÉ HODNOTY PLURALISMU

Vedoucí práce: Mgr. Petr Urban, Ph.D.

Autor práce: Václav Stráský

Studijní obor: Humanistika

Forma studia: prezenční

Ročník: V

2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím
uvedených pramenů a literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění
souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě
elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované
Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

23. 4. 2009

-----
podpis autora diplomové práce

Děkuji vedoucímu diplomové práce Mgr. Petru Urbanovi, Ph.D. za cenné rady,
připomínky a metodické vedení práce.

ÚVOD	5
1 POSTMODERNA A POSTMODERNISMUS	7
1.1 Od jednoty k mnohosti	8
1.2 Otázka legitimacy	11
2 PLURALISMUS.....	14
2.1 Konec závaznosti?	16
2.2 Normy pluralitní situace.....	18
3 KONKRÉTNÍ PŘÍKLADY PLURALISMU.....	20
3.1 Kulturní pluralita.....	20
3.2 Demokracie	21
4 SVOBODA.....	23
4.1 Historický vývoj svobody	28
4.2 Přínos pluralismu pro svobodu.....	33
4.3 Možnost sebeurčení.....	34
5 ZÁVĚR.....	35
POUŽITÁ LITERATURA	37
Elektronické dokumenty	38
ABSTRAKT	39
ABSTRACT	40

Úvod

Jaké jsou základní rysy naší doby? Pokrok, úspěchanost, informovanost, technologičnost, ambivalence, konzumerismus, globalizace, zaujatost problémy, nebo naopak apatie? Podle zástupců postmoderní filosofie je to především pluralita, která se projevuje – a měla by se projevovat – takřka ve všem. Mnohost vidíme všude kolem sebe. Lidé vyznávají nejrůznější náboženství a zastávají rozmanité názory na svět a společnost. Nalézají stovky způsobů, jak trávit svůj volný čas, mají možnost vybírat si z množství studijních oborů, u kterých starší generace neví, co si pod nimi představit, a neustále přicházejí do kontaktu s něčím novým, ať už pomocí médií nebo osobně.

Je to právě pluralita, kterou se chci v této práci zabývat a to především z pohledu etického. Mám totiž pocit, že právě etika je v dnešní době poněkud opomíjená. Pro většinu lidí se etikou zabývá pouze několik učenců na univerzitách, případně náboženských moralistů, kteří za peníze daňových poplatníků vymýšlejí, jak bychom se měli správně chovat. Takové výmysly pak většina lidí odkývá jako správné a samozřejmé (pokud se k nim vůbec dostanou), ale když dojde „na lámání chleba“, nebudou přeci hloupí, aby se vzdávali sledování svého osobního prospěchu. Vzpomínám si, že za svého studia na gymnáziu jsme se etikou zabývali pouze jednu „dvouhodinovku“ ve společenskovědním semináři v posledním ročníku, který beztak navštěvovala zhruba polovina třídy. Přitom právě etika se zabývá tím hlavním, co naplňuje naše životy. To je vidět kupříkladu v porovnání s právem, na jehož studium se hlásí nejvíce studentů a které je považováno za jakýsi pomyslný vrchol společenských věd. V tom je, zdá se mi, určitá zvrácenost, neboť právo by se mělo aplikovat teprve tam, kde morálka selhala.

Cílem této práce je ukázat, že pluralismus nejenže je stav, kterému se nelze vyhnout, ale je to také z etického pohledu stav veskrze kladný, neboť pomáhá rozvíjet svobodu lidí a umožňuje jejich vlastní sebeurčení. Konec konců na pluralitě je založen i náš politický systém, proti němuž se staví pouze extremisté. Musím pouze dodat, že vycházím ze svého kulturního zázemí, jímž je západní

civilizace, a platí tedy zvláště pro ni. Přesto však s tím, jak se celý svět vzájemně propojuje, rozpíná se její platnost i na jiné kouty Země.

Literatury postmoderní filosofie není v našem jazyce příliš mnoho, avšak ty nejdůležitější, z kterých především vycházím, naštěstí dostupné jsou. Jedná se zejména o J. F. Lyotarda a W. Welsche. V sociologické analýze vycházím především ze Z. Baumana, jehož knihy jsou naštěstí dobře dostupné.

Následující text je rozdělen na čtyři hlavní kapitoly. První je jakýmsi úvodem do postmoderní filosofie a postmoderního stavu společnosti. Popisuje její proměnu oproti společnosti moderní a důvody, které k ní vedly. Druhá kapitola je již zásadní a pojednává teoreticky o pluralismu. Popisuje jeho fungování, jeho požadavky a obhájuje ho před kritikou. Ve třetí kapitole ilustruji některé konkrétní příklady pluralismu, přestože pouze velmi stručně, neboť jsou to témata která by vydala na samostatnou práci. Navíc se necítím dostatečně kompetentní k tomu, abych se jimi zabýval podrobněji. Tématem poslední kapitoly je svoboda a to, co jí pluralismus přináší pozitivního. V závěru chci shrnout poznatky, k nimž jsem dospěl, a obhájit pozitivní přínosy plurality.

1 Postmoderna a postmodernismus

Postmoderna je termín, který byl tématem mnoha diskusí, kritik i chvalozpěvů. Dotýká se mnoha oblastí života, počínaje literaturou, architekturou, přes filosofii a etiku, až po vnímání společnosti a „ducha doby“ jako celku. Jejím znakem je mnohost sdělení, jednání, způsobů nahlížení na svět, hodnotových systémů a racionality. Wolfgang Iser nazývá tento základ postmoderních koncepcí jako „radikální pluralita“. Situaci postmoderny podle něj charakterizuje to, že se setkáváme s mnohostí, kterou si tím pádem více uvědomujeme a stává se pro nás nepopíratelnou, uznávanou a oceňovanou.¹ Postmodernu tedy „chápeme jako stav radikální plurality, postmodernismus pak hájíme jako jeho uchopení.“²

Do souvislé diskuse se tento pojem dostal na sklonku 50. let v USA. Nejprve skrze literaturu, kde však měl zpočátku spíše negativní příchuť úpadku oproti velkým dílům moderny. Až v průběhu 60. let začalo u kritiky docházet k pozitivnímu hodnocení a ocenění toho, že se postmoderní literatura věnuje všem sféram skutečnosti a oslovuje všechny sociální vrstvy. Nejznámější se postmoderna stala v architektuře, zejména díky propagátoru tohoto pojmu Charlesi Jencksovi. Ten definoval postmoderní architekturu jako řeč, která sděluje něco jak elitě, tak člověku z ulice, a kvůli tomuto účelu musí být – vzhledem k diskontinuitě kultur vkusu – vícenásobně zakódovaná. Přestože ke genezi pojmu docházelo zvláště v oblasti umění, jeho význam se postupně začal užívat ve vztahu ke společnosti a k myšlení jako takovému.

Postmoderní společnost (nebo také postindustriální společnost) je zásadně ovlivněna rozvojem komunikačních a dopravních technologií, migrací obyvatelstva a především neexistencí společného cíle, který by společnost sjednocoval. J. F. Lyotard charakterizuje postmodernu jako „konec meta-vyprávění“. Jde o příběhy, které charakterizují moderní myšlení a udávají mu směr. Tyto příběhy ztratily svou obecnou závaznost a legitimitu a pro

---

¹ Srov. WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 21

² WELSCH, W. *Naše postmoderní moderna*. s. 12

postmodernu je typické, že na místo „velkých příběhů“ nastupují příběhy dílčí, bez nároku na univerzálnost. Všechny „pravdy“ se stávají přibližné a rovnocenné.

Pluralita se projevuje také ve vědě a v myšlení. Vědecké revoluce 20. století ukázaly, že realitu nelze zkoumat objektivně z jednoho pohledu, ale je třeba počítat s mnohostí perspektiv a teorií, které nejsou chybné, přestože se jeví jako rozporné.³ Postmoderní myšlení nachází pluralitu a disens již v samotném základu. V estetice, vědě i společnosti panuje pluralita vkusu, druhů vědy, diskursních žánrů a životních forem. Nalézání a dokazování svébytnosti a nepřevoditelnosti všech těchto forem a koncepcí, či přímo „světů“, je tématem postmoderního myšlení.⁴ Zájem o pluralitu se ale neprojevuje jen v teoretickém myšlení (ve vědě), ale snad ještě výrazněji zasahuje do praktické sféry. Nebo by se dalo říci, že z ní přímo vychází. Podle W. Welsche je postmoderna „už ve svých východiscích založena eticky. Odhodlaně se zastává autonomních práv rozdílných orientací a životních forem.“⁵

1.1 Od jednoty k mnohosti

Doba před modernou pluralitě příliš nepřála. Pluralismus byl jako možnost sice přítomen, ale nemohl se ještě příliš uplatnit. V dobách prvních setkávání různých kultur a jejich vzájemných konfliktů byla užitečnější spíše jednota symbolizovaná víceméně neomezenou vládou jednoho panovníka. V případě nového setkání dvou cizích národů došlo většinou k podmanění a asimilaci jednoho z nich. Nejednotnost byla v tomto případě spíše oslabujícím elementem. I jinak mezi sebou často válčící evropské národy se spojovaly pod znamením kříže proti muslimům. Jednota tedy měla zásadní přednost před mnohostí. Pokud se vyskytli odchylky, byly většinou tvrdě potírané, protože v případě vnitřních konfliktů se často objevil někdo, kdo jich využil ve svůj prospěch. Když už se objevilo nějaké rozdělení jednoty, bylo většinou podnětem k dalším bojům mezi těmi, kteří ještě

---

³ „Ukazuje se, že každá poznaná pravda je vždy jen pravdou toho, co nám umožňuje spatřit, a tím vždy zakrývá to ostatní.“ (NEUBAUER, Z. *Přímlyvce postmoderny*. s. 67)

⁴ Srov. WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 30

⁵ Tamtéž, s. 38

předtím byli na stejné straně. Příkladem může být třicetiletá válka, jejíž záminkou byla vlastně válka náboženská – mezi římskokatolickou církví a protestantskou. Nepochybně však šlo o mocenský vliv v Evropě.

Respekt vůči pluralitě – nejprve vůči interkulturní pluralitě – začal vzrůstat v moderní době. Jedním z faktorů, které k tomu vedly, bylo poznávání nových kultur za časů kolonialismu. Zpočátku samozřejmě probíhalo spíše ve stylu genocidy a násilného podmaňování, protože místní obyvatelé nebyli považováni za rovnocenné Evropanům, ale s jejich poznáváním začalo docházet k vnímání jejich specifičnosti a rovnocennosti. K tomu samozřejmě docházelo velmi pozvolna, ale základ byl položen. To se projevilo v osvícenství, které sice vykazovalo mnohé sjednocující tendence a snahu po univerzálnosti, ale začalo také vůbec brát v potaz mnohost. Na základě zkušeností s pluralitou se osvícenští myslitelé snažili nalézt a rozvíjet myšlenkové formy a ideje spravedlnosti, které, ač měly být univerzální, přesto by mohly být platné i v situaci plurality.⁶

Typickým znakem moderny je existence *projektu*, který vychází z nějaké velké Ideje, příběhu, meta-vyprávění. Ty jsou jakýmsi moderním ekvivalentem mýtů. Tyto velké příběhy, zrovna tak jako mýty, mají za účel legitimizovat společenské a politické instituce a praktiky, ustavení zákonů, různé etiky a způsoby myšlení. Avšak oproti mýtům nehledají tuto legitimitu odkazováním na nějaké činy či skutečnosti v dávné minulosti, nýbrž v budoucnosti, pro jejíž nástup je třeba upravit „nastavení“ světa či společnosti. Tato představa budoucnosti vychází z určité Ideje, která má být realizována. Legitimizační funkce, pro kterou je tato Idea (svobody, „osvícenosti“, socialismu atd.) základem vychází z toho, že se považuje za univerzální.⁷ Z této Ideje se rodí typicky moderní *projekt*, jehož naplnění se stává společným cílem. Ale právě představa jeho univerzálnosti se stala zásadním prvkem kritiky. Svět je velký, projektů mnoho a není možné zvolit jeden „správný“, vhodný pro všechny. „Kritika výkonů modernity se proměnila v kritiku jejích záměrů. Chyba se dnes hledá nikoli v tom, co bylo vykonáno, ale

---

⁶ Srov. WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 43

⁷ Srov. LYOTARD, J. F. *O postmodernismu*. s. 29

v předpokladech, v jejichž jménu to bylo vykonáno.“⁸ K tomu došlo právě díky sílícímu vnímání mnohosti a poznatku, že sledovat jeden společný cíl je možné pouze s potlačením této mnohosti, které je možné pouze jako tyranie a s tou má moderní doba mnoho zkušeností. Ony zkušenosti proměny utopií v katastrofy způsobily, že legitimizační funkce těchto příběhů ztratila svou univerzálnost, což ale neznamená, že by lidstvo bylo odsouzeno k apatii a nihilismu. „Jejich úpadek nebrání nijak tomu, aby miliardy drobných a drobnějších příběhů nevytvářely nadále tkáň každodenního života.“⁹

Tím se dostáváme k ohnisku postmoderní doby, kdy dochází k posilování významu intrakulturní plurality. Zatímco dříve bylo potřeba cestovat na velké vzdálenosti, abychom se mohli setkat s odlišnými životními způsoby a pohledy na svět, dnes je můžeme nalézt pohromadě na jednom místě, uvnitř jedné kultury. Důvodem je nejen pronikání cizích kulturních prvků, ale se vzrůstající složitostí společnosti dochází také k rozštěpení na mnoho subkultur, které mají společné maximálně to, že vznikly ve stejném prostředí. Již na úrovni základních struktur společnosti nalézáme pluralitu a disens. Stěžejními vlastnostmi vzájemných vztahů těchto struktur jsou heterogenita, dramaticita a diferentnost.¹⁰ Taková situace je zajisté obtížná, neboť vyvstávají problémy a konflikty, které by dříve byly rychle potlačeny, ale jejichž potlačení už není legitimní (pokud vůbec kdy bylo). Otevírá však také nové možnosti, dříve nevídané nebo dostupné pouze několika málo jedincům. Mohlo by se zdát, že s takovou diferenciací společnosti se blíží její zánik, ale vzhledem k její rozsáhlosti a složitosti to může být tendence spíše ozdravná, bránící její stagnaci. To, co by u menších společností způsobilo jejich rozvrat je v té naší jedinou možnou cestou. Z. Bauman se domnívá, že „bude třeba uznat, že systémovost systému nespočívá ve vzájemném vyvažování a přizpůsobování elementů, v tvorbě vzorců takového vyrovnávání a v efektivním vylučování všech odchylek od těchto vzorců – ale že se spíše tvoří jako kaleidoskopický obraz ze hry rozporů, napětí a ambivalencí, dohadování a sporů, porozumění a nedorozumění. A že neurčitost a mnohoznačnost komunikujících

---

⁸ BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. s. 17

⁹ LYOTARD, J. F. *O postmodernismu*. s. 30

¹⁰ Srov. WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 30

elementů není projevem nemoci systému, ale podmínkou jeho životnosti.“¹¹ To, co v jistou chvíli funguje, se po nějaké době může ukázat jako zcela nevyhovující a záleží na otevřenosti a vnitřní bohatosti systému, zda se nalezne něco, čím by bylo možné nahradit již nefungující součást. To potvrzuje i W. Welsch když tvrdí, že „nejvíce diverzifikovaná a maximálně pružná společnost je současně nejstabilnější.“¹²

1.2 Otázka legitimacy

Veškeré společenské instituce, vzorce chování a hodnoty musejí být něčím legitimizovány, pokud nemají být v krátké době opuštěny a nahrazeny něčím vhodnějším, legitimnějším. Legitimizace dříve probíhala odvoláváním na mýty, tradici, či například na Boží vůli.¹³ Nositelem archaické legitimizace je tedy příběh. Tak tomu bylo i v době moderny. Ale, jak už bylo napsáno výše, moderní velké příběhy nehledají zdroj legitimizace v počátku času, ale v budoucnu. To je problém, neboť v tradičních společnostech nikdo nepochyboval o pravdivosti mýtů, ale jak si být jist pravdivostí budoucnosti? Tyto velké příběhy se proto považují za univerzální a nutné, přestože až poté, co budou splněny určité podmínky (bude dokončen projekt). Univerzalita je jen jakási nedosažitelná chiméra. Nebo spíše nástroj k vyvolání zdání nutnosti u něčeho, co by jinak nemělo šanci na všeobecné přijetí. Odvolání se na nějakou vyšší autoritu nebo historickou nutnost vypadá přijatelněji než očividné prosazování vlastní vůle. Velké příběhy moderny však měly emancipační charakter, takže jejich cíl byl pozitivní, alespoň zdánlivě, pro všechny. Například v komunismu šlo o rovnost všech, pouze „třída vykořisťovatelů“ dosti nerovně končila v pracovních táborech a vládnoucí elita žila poněkud nad poměry dělnické třídy.

V postmoderně již velké příběhy moderny ztratily svou legitimizační schopnost. Lidé jim už nevěří tak jako dříve. Důvodem je to, že ze zkušenosti se

---

¹¹ BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. s. 20

¹² WELSCH, W. *Naše postmoderní moderna*. s. 111

¹³ To vše lze pojímat v podstatě totožně: Mýty jsou počátkem tradice (a obráceně) a odvolávání se na božstvo je vlastně pokračováním mýtu.

sledováním cílů těchto velkých vyplynuly dvě zásadní pochybnosti. Za prvé je to podezření, že „dekretování řádu“, které je moderní praxí, nakonec logicky vyústí ve hrůzy jako byly koncentrační tábory. Tedy, že růst partikulárií je neoddělitelnou a odvrácenou stránkou „univerzalizace“, k čemuž se také pojí potlačování všeho, co se sjednocovacímu procesu brání. V praxi se také ukazuje dekretace řádu jako teoretický základ intolerance vůči tomu, co je odlišné, stejně jako základ pro pronásledování těch, kteří na své odlišnosti trvají. To, co bylo zvláště v předmoderní, ale i moderní době běžnou realitou se začalo stávat centrem oprávněné kritiky.¹⁴ Druhá, neméně zásadní, pochybnost se týká toho předpokladu „projektu modernity“, že modernita je civilizací, která má být obecná a univerzálně aplikovatelná. Je mnoho důkazů o tom, že moderní civilizace rozhodně není všeobecná a že se nedá univerzálně aplikovat, protože k rozkvětu jedné oblasti dochází pouze díky ochuzování a devastování jiných oblastí.¹⁵ Zásadní nebezpečí těchto dvou tendencí je právě v jejich spojení. Výsledek můžeme vidět v současné době, kdy volný trh způsobuje zahlazování rozdílů mezi jednotlivými kulturami po celém světě. Na druhou stranu právě tato tendence dává vzniknout svému protikladu – snaze o zachování mnohosti. Jak říká W. Welsch, „v tutéž chvíli, kdy reálně hrozí zahlazení rozdílů, je začínáme chápat jako ideální hodnotu, kterou se právě tak pokoušíme zachránit a bráníme ji tak proti unifikacím tendencím. Tak sám proces modernizace probouzí vědomí hodnoty kulturní plurality, kterou hrozí zlikvidovat.“¹⁶ Zde se dostáváme k příkladu, který však již zjevně nepatří do moderní doby. Jeho mechanismem, ač také nelegitimním, je něco jiného než typicky moderní snaha dosáhnout nadekretované jednoty. Je jím mechanismus trhu, který sjednocuje bez násilí a který „není totalitární v politickém slova smyslu, ale (...) z hlediska řečového pojetí, protože požaduje úplnou nadvládu ekonomického promluvového žánru.“¹⁷

---

¹⁴ „Ideálem modernosti je asimilace, podřízení se jednomu privilegovanému popisu světa a jediné univerzální normě. Ideálem postmoderní společnosti je disimilace – nezbavit druhé lidi hlasu, neasimilovat je. (BĚLOHRADSKÝ, V. *Postmodernismus*. In BĚLOHRADSKÝ, V. *Společnost nevolnosti*. s. 103)

¹⁵ Srov. BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. s. 141 - 143

¹⁶ WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 38

¹⁷ LYOTARD, J. F. *O postmodernismu*. s. 58

Tím se dostávám k dalšímu bodu v tématu legitimacy. J. F. Lyotard převzal Wittgensteinovu teorii řečových her. Ten zaměřil svou pozornost na účinky promluv a rozlišil různé druhy výpovědí, které označil jako řečové hry. Paralelu ke hrám uvedl proto, že každou kategorii takových výpovědí musí být možno určit pomocí pravidel, které upřesňují jejich vlastnosti a způsob jejich užívání, tedy zrovna tak jako u her.¹⁸ Z toho vyplývá, že každá promluva (diskurs) má vlastní pravidla, podle toho, čeho se týká a jaký cíl sleduje. Každý takový diskurs se řídí vlastními pravidly a není vhodné, používat pro něj pravidla jiného diskursu – například směřovat etický a ekonomický diskurs. Právě takovéto přesahy v souvislostech postmoderna zahrnuje.

Na závěr této kapitoly je snad ještě vhodné uvést důvod legitimnosti plurality, na kterou se postmoderna odvolává. Dříve byla jednota vždy něčím legitimizována (ač třeba pochybně). W. Welsch zastává názor, že pluralita je legitimizována sama sebou, už tím, že je. „Tím totiž, že se šíří pluralita, zaniká každá jednotná obsahová báze, a je stále očividnější, že by nové zavádění jednoty bylo nevyhnutelně spojeno s útlakem a nebylo by aktem legitimacy, ale nelegitimity. Tím, že pluralizace osvobozuje svébytné normativní světy, produkuje současně důvody, které ji zdůvodňují a brání potlačení plurality.“¹⁹ Zjednodušeně řečeno, zachování plurality je podstatně legitimnější než její potlačení, ať už by bylo v jakémkoli zájmu. Její legitimita vychází z dějinné zkušenosti, což potvrzuje i Z. Neubauer, když tvrdí, že moderna se sama mění v postmodernu na základě zkušenosti, kterou má sama se sebou. A postmodernismus je potom jakýmsi pokáním moderní doby.²⁰

Jak je vidět, postmoderna není žádným výtvozem intelektuálů, kteří by chtěli pouze zpochybňovat ideály své vlastní civilizace, ale vychází z historických zkušeností, které nelze popřít. Nyní již přistoupím ke klíčovému pojmu postmoderní filosofie, a tím je pluralismus.

---

¹⁸ LYOTARD, J. F. *Postmoderní situace*. In LYOTARD, J. F. *O postmodernismu*. s. 108

¹⁹ WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 47

²⁰ NEUBAUER, Z. *Přímluvce postmoderny*. s. 68

2 Pluralismus

Jádrem postmoderny je pluralita. Přesněji řečeno „radikální pluralita“, která jde až k základu a dotýká se všeho. Tím se tato pluralita odlišuje od tzv. konvenčního pluralismu. Pro ilustraci rozdílu si nyní vypomohu marxistickou terminologií základny a nadstavby (ač ji nelze brát doslova). Konvenční pluralismus obsahuje jako základnu společenské ideje a jim odpovídající instituce, ve kterých panuje jednota. Teprve na úrovni nadstavby, postavené na jednotné základně, je dovolena pluralita. Konsensus na úrovni základny tak otupuje účinky případného disensu, který se může vyskytnout na úrovni nadstavby. Tento uvolňující disens tak vlastně pouze pomáhá stabilizovat základnu a tedy udržuje *status quo*. Příkladem toho může být mechanismus trhu a „pluralita“ kterou produkuje. Trh nabízí každému nepřehlednou mnohost zboží a prožitků, ale v základu je jednota – nákup a konzumace. Je naprosto jedno, co člověk kupuje, pokud nakupuje. Oproti tomu postmoderní pluralizace se neuplatňuje pouze na horní úrovni, ale týká se samotné základny. Není tedy pouhou „rozmanitostí oděvů“, ale vytváří „pevný základ“, který organizuje kulturu.²¹

Tím se dostáváme k otázce, kterou pokládá např. A. Anzenbacher. Ptá se, jak může být společnost založena na pluralitě a postrádat alespoň minimální konsensus. Zastává názor, že trvání plurality, a vůbec společnosti, je závislé na jednotě alespoň v základních otázkách.²² Je tedy zastáncem konvenčního pluralismu, jak jsme o něm hovořili na začátku kapitoly. V odpovědi k této otázce musím znovu připomenout to, co už bylo napsáno výše: Rozdílné typy racionality, formy života a paradigmatu jednání vykazují společné znaky a zčásti se překrývají. Partikularity nejsou izolované ostrovy. To, že ke shodě dochází u každého z jiného důvodu není až takovým problémem. Dá se říci, že „pluralismus musí znamenat spíše konsens v tom, že spolu navzájem nesouhlasíme, a že podstatné je, abychom operovali na bázi výrazného disensu.“²³ Pokud si toto uvědomujeme, pak i přes vědomí odlišnosti je možné najít to společné a do-

---

²¹ Srov. WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 32 - 33

²² Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. s. 121

²³ WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 33

sáhnout konsensu v jednotlivých situacích, přestože v základu panuje disens. Nutnou podmínkou samozřejmě je mít společný jazyk, kterým se můžeme dorozumět a především samotná ochota k diskuzi.

Postmoderně bývá často vytýkáno, že směřuje do indiference, ústící do nihilismu. To je pojetí jakéhosi „bezbřehého postmodernismu“, který pod heslem „anything goes“ (všechno jde) libovolně směšuje, a nakonec vlastně stírá, jakékoliv individuální rozdíly. To však rozhodně není to, co postmodernismus požaduje. Nejde o pluralitu jako takovou, ale o pluralitu konkrétních životních forem, způsobů rozumění a orientace ve světě. A ty jsou maximálně specifické, vyhraněné a mají své nároky. Libovůle je pro pěstování plurality kontraproduktivní.²⁴ Postmoderní pluralismus nepropaguje libovůli, ale dbá specifických závazností. Dá se tedy spíše říct, že právě ona – postmoderně nejvíce vytýkaná – libovůle rozhodně není jejím ideálem, ale spíše nebezpečím a protivníkem. „Vždyť postmoderní pluralismus rozhodně neznamena libovůli, nýbrž zasazuje se o mnohost a rozdílnost závazků.“²⁵

Nyní je potřeba přejít k otázce míšení a vzniku jednotlivých partikulárií. To, že se zapovídá libovůle neznamena, že spolu jednotlivé partikulárie nemohou přicházet do kontaktu a navzájem se ovlivňovat. To by se konec konců přičilo naší zkušenosti. To potvrzuje i V. Bělohradský když ve svém pojednání o relativismu Karla Čapka píše, že „aby něco mohlo být samo sebou, musí se odlišovat od něčeho jiného a toto odlišování se je vztah. Všechno je samo sebou jen tím, že je ve vztahu k něčemu jinému.“²⁶ I když vzniká něco nového, tak to nebývá z ničeho, ale spíše je ovlivňováno nebo reaguje na něco, co už je.²⁷ Také pro Derridu (dle W. Welsche) „prvky plurality nejsou ideálně typické čisté jednotky, které vstupují do nečistých spojení (jež by pak bylo třeba zrušit), nýbrž každý prvek smyslu poukazuje k druhým a otevírá se jim, a je třeba sledovat tyto dráhy a toto

---

²⁴ Srov. WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 36

²⁵ WELSCH, W. *Naše postmoderní moderna*. s. 72

²⁶ BĚLOHRADSKÝ, V. *Výrokové krajiny*. In BĚLOHRADSKÝ, V. *Společnost nevolnosti*. s. 89

²⁷ Pro ilustraci se můžeme přenést do oblasti náboženství. Zen, který je velmi osobitou školou buddhismu, vznikl smíšením čínského taoismu s buddhismem, který byl přinesen z Indie. Konkrétně spojením taoistického nahlížení na svět a buddhistické meditace (Srov. WERNER, K. *Náboženské tradice Asie*. s. 331)

proplétání.“²⁸ Je tedy potřeba být si vědom jejich vzájemných vlivů a reakcí. Přestože rozdílné typy racionality a formy života mohou mít určité společné znaky a mohou se stýkat nebo dokonce překrývat, v základu zůstávají diferentní. I ty prvky, které se zdají společné, jsou ve skutečnosti rozdílné, protože jsou definované pokaždé z jiné perspektivy. I když se v něčem shodují, bývá to shoda z různých důvodů, což se však ukáže až při podrobnějším zkoumání.²⁹ To je třeba mít neustále na zřeteli. Jaké jsou ale meze vzniku, míšení a dělení těchto partikularit? Na jednu stranu je zapovězena libovůle, na druhou stranu zakonzervovanost je také nemožná. Tvorba diferencí je prospěšná jen do určitého bodu. Pokud se vytváření diferencí zcela uvolňuje, stává se kontraproduktivním a plodí pouze lhostejnost, neboť s neustále rostoucím množstvím se dříve ostré obrysy proměňují v beztvary opar, ve kterém již nelze identifikovat jednotlivé částičky, které ho vytvářejí. Kde je ale onen „určitý bod“? Asi by se dalo říci, že kritériem je (bez)rozpornost a relevance. Pokud něco vzniká míšením již existujících prvků, je nutné, aby takové prvky nebyly ve sporu a aby nově vzniklé mělo nějaký význam – aby nebylo opakováním toho, co už tu je. Zrovna tak při diferenciaci již jsoucího může být důvodem nějaký vnitřní rozpor, který má tato diferenciaci řešit, a zároveň by pro ni měl být dostatečný důvod. Zda byl důvod dostatečný však většinou ukáže až čas. To, co je skutečně relevantní, se zachová a to zbytečné vymizí. Posoudit to lze až s odstupem.

2.1 Konec závazností?

Postmoderně bývá velmi často vytýkáno, že po rozpadu závaznosti velkých příběhů zůstává jen prázdno a nihilismus, že jediné, co tato doba nabízí jsou pozitivy. To však může tvrdit pouze ten, kdo vnímá pouze rozpad jednoty, ale ne zisk mnohosti. Je pravda, končí univerzální závaznost. Ta je však pouze imaginární a je umožněna pouze potlačováním jiného. Na její místo však

---

²⁸ WELSCH, W. *Naše postmoderní moderna*. s. 62

²⁹ WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 39

nastupuje množství konkrétních, specifických, historických a partikulárních závazností, které pro jednotlivé subjekty mohou být naprosto reálné, přestože nejsou vyhlášeny jako obecné. Není žádný důvod, proč by je jednotlivci nemohli singulárně (pro sebe) vnímat jako univerzální.³⁰ Příkladem může být věřící, který tím, že uzná možnou pravost jiných náboženství, přeci není nucen vzdát se své víry. Že to není žádný nesmysl nám mnohdy dokládají i přední vůdci světových náboženství. Například Dalajlama na jedné své přednášce pravil: „Všeobecně vzato, jsem přesvědčen, že všechna náboženství světa mají potenciál sloužit lidstvu a vychovávat dobré lidi. (...) Proto stále tvrdím, že je pro člověka lepší držet se svého vlastního tradičního náboženství, protože změna by mohla vést k citovým nebo intelektuálním obtížím.“³¹ Domnívám se, že právě situace, kdy člověk kolem sebe vidí i jiné přístupy a respektuje je ho vybízí k tomu, aby o to více stál za tím svým a snažil se ho rozvíjet. Naopak, pokud člověk nebude přicházet do kontaktu s ničím novým, nebude mít žádnou potřebu obhajovat a rozvíjet svůj vlastní přístup a to povede ke stagnaci. Toho, že uniformita demotivuje a paralyzuje si povšiml také V. Bělohradský. Ten se domnívá, že v případě nějakého problému kulturní a ekonomická různorodost společenství zvyšuje pravděpodobnost ke zformování nějaké kritické skupiny lidí, která ho začne řešit.³²

Z rozpadu jednoty nám vyplývá další zásadní pozitivum – umožňuje snažší obranu proti totalitě. Totalita vzniká povýšením něčeho partikulárního na domnělé absolutno a tím dochází k potlačování jiných partikularit. Právě poznání tohoto mechanismu totalizace je jedním z kořenů postmoderny. Pochopení tohoto procesu a z něho vyplývající ostražitost vůči němu je obranou proti totalizaci, ne pluralizace samotná.³³ Vědomí plurality umožňuje snadněji vidět, pokud se nějaká partikularita snaží povýšit na absolutno a potlačit ostatní alternativy. Tam, kde žádné alternativy nejsou přímo viditelné, je to mnohem obtížnější.

---

³⁰ Srov. WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 53

³¹ DALAJLAMA. *Čtyři vznešené pravdy*. s. 7 - 8

³² Srov. BĚLOHRADSKÝ, V. *Levice kontra pravice*. In BĚLOHRADSKÝ, V. *Společnost nevolnosti*. s. 196

³³ Srov. WELSCH, W. *Naše postmoderní moderna*. s. 94

2.2 Normy pluralitní situace

Situace plurality zajisté není jednoduchá. S tím, jak došlo k rozpadu jednoty a nárůstu mnohosti se vyrojilo také mnoho konfliktů. To však neznamená, že by dřívější doba byla bezkonfliktní. Zatímco dnes se vyskytují takové konflikty uvnitř společnosti, dříve byly spíše mezi jednotlivými národy. Nebyly sice tak frekventované, ale na druhou stranu si každý takový konflikt vyžádal mnoho tisíců životů. Ne že by v dnešní době nebyly sváry mezi národy, ale přeci jen nebývají takového rozsahu. Navíc tím, jak různé země řeší své vnitřní konflikty, tak pozornost většiny lidí je zaměřena především dovnitř – na ty, které se jich přímo dotýkají. Ty koneckonců mají šanci alespoň nějak ovlivnit.

Situaci plurality (zvláště té kulturní), která tedy bývá zdrojem případných konfliktů, již zvrátit nelze (což už by stejně nebylo dobře). Představa, že by k žádným nedocházelo, je naprosto nereálná, a to i bez situace, v jaké se právě nalzáme. V zájmu nás všech však je, aby se množství případných konfliktů minimalizovalo a ty, které nelze odvrátit, aby byly vyřešeny nenásilně a pokud možno přijatelně pro obě strany. To je někdy zajisté obtížné, někdy přímo nemožné, ale v takových případech je potřeba alespoň se snažit bránit se nespravedlnosti a minimalizovat případné škody. K tomu má však situace plurality na nás jisté požadavky.

Za prvé je potřeba snažit se poznat způsob života jiných a porozumět jejich způsobu nazírání na svět. A to nejen ve smyslu tolerance. O té se ve svém článku *Výzva pluralismu* vyjadřuje např. Diana L. Eck: „Tolerance je záludná ctnost. Ve skutečnosti tolerance často stojí v cestě závazkům. Tolerance po nás nevyžaduje, abychom se snažili porozumět někomu odlišnému nebo o něm něco vědět. Někdy může být tolerance vše, co můžeme očekávat. Je to krok vpřed z aktivního nepřátelství, ale je to dlouhá cesta od pluralismu (vy smyslu závazku k pluralitě).“³⁴ Namísto tolerance se musíme snažit spíše o empatii. Základem,

---

³⁴ ECK, D. L. *The challenge of pluralism*. [online] 1993. Dostupné na WWW: http://pluralism.org/research/articles/cop.php?from=articles_index

který umožňuje takový vhled do osoby druhého je především komunikace. Ta vyžaduje setkávání, primárně na veřejných místech. Uzavírání (se) do ghett nikdy nikomu nepomohlo. S tím, jak poznáváme druhé i s jejich odlišností, si také uvědomujeme specifčnost vlastního úhlu pohledu a nemožnost existence nějakého univerzálně platného a pravdivého náhledu na svět. Takový přístup je však potřeba rozvíjet co nejdříve, již ve „školních lavicích“. To je však, zdá se mi, zatím v nedohlednu. Důvodem je tendence pojímat vědění spíše jako použitelný objekt ekonomické směny než jako celostní rozvoj ducha.³⁵

Teprve na základě poznání cizí odlišnosti a specifčnosti můžeme porozumět s ní související racionalitě. Každý má pro svůj způsob života a myšlení, pro své cíle a požadavky svá východiska, která jsou základem názorů a logiky. Příkladem mohou být nejrůznější náboženské náhledy na svět a pohled ateisticko-racionální. I ten se dále může rozlišovat např. podle politického či filosofického názoru. Pokud chceme takovou cizí logickou argumentaci správně pochopit, musíme znát právě to, od čeho vychází. A teprve to, že známe možné cizí racionality a považujeme je za stejně hodnotné jako tu vlastní, nám umožňuje kriticky hodnotit a popřípadě napravovat nedostatky právě naší vlastní racionality.

To, že známe cizí východiska a racionality a z nich plynoucí souvislosti nám umožňuje vyvarovat se přesahu v těchto souvislostech – tedy užívat kritérií jedné k poměrování nějaké další, která má však vlastní specifčnost a vlastní kritéria. Také nám to umožní poznat a bránit se tomu, kdyby vůdčí principy a logika jedné specifické životní formy měla být absolutizována. To je zásadní chybou v situaci plurality. A to i pod záminkou velkého „superdiskursu“, který by chtěl obsáhnout a případně nakonec i sjednotit všechny rozdílné a specifické požadavky. Sporu se plně vyhnout nelze, protože závisí na míře odlišnosti partikularit, již se nelze vyhnout, pokud zároveň nechceme potlačit jejich specifčnost.³⁶

Nyní nám tedy vyvstala otázka, jak jednat v případě sporu, který je mnohdy nevyhnutelný. Neustále se pevně držet své vlastní strany a „nekoukat nalevo ani napravo“ je zapovězeno, to vede pouze k potlačování práv druhých, kteří jsou

---

³⁵ Srov. LYOTARD, J. F. *Postmoderní situace*. s. 101

³⁶ Srov. WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 41

odlišní. Naopak podřídit se svému okolí také nelze, protože to by se člověk vzdával toho, co je mu vlastní. W. Welsch nám nabízí možný přístup k tomuto problému. Řešením je znát perspektivu druhých a snažit se do ní vcítit v době klidu a reflexe, ale v případě sporu být zase pro změnu stranický a stát si za svým. Takový přístup nabízí větší úspěch a současně snižuje pravděpodobnost provinění se proti spravedlnosti. Spolupráce je možná i bez souhlasu po obsahové stránce. Znalost a respekt perspektivy druhých nám umožní vyhnout se nečekaným překvapením. Jediný konsensus, který je nutný a postačující, spočívá v tom, brát zřetel na takovou odlišnost a počítat s ní.³⁷

Jak je vidět, situace plurality rozhodně není jednoduchá a má na nás své nároky. Zvrátit stav světa však již nelze a nezbyvá, než se mu nějak přizpůsobit, pokud nechceme zaujmout některé ze zjednodušujících stanovisek, vedoucí však pouze k nespravedlnosti, ne-li přímo k násilnostem. Nyní bych v následující kapitole stručně popsal některé konkrétní příklady pluralismu, které se nějakým způsobem dotýkají každého z nás.

3 Konkrétní příklady pluralismu

3.1 Kulturní pluralita

S tím, jak se rozvíjejí technologie, dochází k usnadňování cestování a komunikace. Důsledkem je velká migrace obyvatelstva. Lidé žijící v bídě se snaží dostat se někam, kde se jim bude dařit lépe. Přinášejí si také své tradice a náboženství jako pojítko ke své identitě. Výsledkem je, že na jednom místě lze často nalézt nejen původní obyvatele, ale také skupiny lidí z nejrůznějších koutů Země, kteří žijí různými způsoby, jinak nahlíží na svět a vyznávají jiné hodnoty.

Taková kulturní mnohost je samozřejmě zdrojem možných konfliktů, které však mnohdy pramení spíše z nepochopení než z úmyslného nepřátelství. Ve snaze vypořádat se s takovou situací se objevilo více způsobů jejího řešení. Jeden

---

³⁷ Srov. WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 52 - 53

lze vystihnout bývalým sloganem Britské Národní Fronty z 80. let: „If they're black, send them back.“ Takový postoj k imigrantům je typický pro nacionalisty a extrémní pravici. Myslím, že toto je přesně jeden z případů, kdy „násilí plodí další násilí“. Je také třeba podotknout, že mnoho imigrantů nepřišlo ilegálně, ale na žádost vlád, které potřebovaly pracující na místa, kde domácí obyvatelé dělat nechtěli. Další cestou je snaha asimilovat přistěhovalce, jejíž výsledkem by byla *multirasová* společnost, tedy společnost skládající se sice z lidí více ras, ale kulturně jednotných. Třetím způsobem je přístup *multikulturní*, který nežadá přizpůsobení se většinové kultuře, ale ponechává právo na odlišnost.³⁸

Z postmoderního pohledu je zajisté žádoucí právě ten třetí, přestože určitě není nejjednodušší a bezproblémový. Menšinám umožňuje zachovat si kulturní identitu a na oplátku po nich požaduje dodržovat vůči většinové i dalším menšinovým společnostem normy, jež byly popsány výše. Pro menšiny je toto ta nejlepší možnost, ale i pro většinovou společnost to přináší některá pozitiva, i když samozřejmě i zápory. Klady mnohosti obecně již byly popsány výše, negativa se objevují především v případě nevěle ke společné existenci a vzájemnému poznávání. Tam, kde je na obou stranách vůle k dialogu, bývá množství konfliktů minimální.

Taková je současná situace, jedněmi oslavovaná, druhými proklínaná. Změnit ji nelze, alespoň ne bez násilí a nespravedlností. Nyní již přejdu k dalšímu příkladu pluralismu, do oblasti politické.

3.2 Demokracie

Fenoménem, který využívá situace plurality, rozvíjí ji a dalo by se dokonce říci, že pluralita je jeho podmínkou, je demokracie. Slovo demokracie je možno přeložit jako „vláda lidu“. To samozřejmě již neplatí doslova, neboť takový význam mělo v době svého vzniku v antickém Řecku, kde byla demokracie přímá, a rozhodování se jednotlivci osobně účastnili. Taková demokracie však byla

---

³⁸ Srov. BĚLOHRADSKÝ, V. *Soumrak multikulturalismu*. In BĚLOHRADSKÝ, V. *Společnost nevolnosti*. s. 205 - 206

praktická jen v poměrně malých městských státech, ale v mnohamilionových národních státech je nemožná.³⁹ Spíše než doslovně je třeba chápat pojem demokracie jako vymezení proti aristokracii, příp. teokracii. Přestože se obyčejní lidé nepodílejí na konkrétních rozhodnutích, delegují podíl své moci na volené zástupce, kteří by měli naplňovat jejich vůli. Všichni jsou si tak politicky rovni – mají stejnou váhu svých hlasů a každý může být vybrán do veřejné funkce. To je zásadní změnou oproti dědičně předávaným výsadám. Navíc ti, kdož jsou zvoleni, se nestávají dočasnými absolutními vládci, ale jsou pod dohledem opozice i ostatních oddělených složek moci.

Nyní tedy k tomu, co má demokracie společného s pluralitou. Základem nepřímé demokracie je volba některé z mnoha politických stran, které ve svých politických programech nabízejí, že se budou prosazovat zájmy určitých skupin lidí. Máme tak strany pravicové, které se zasazují především o práva jednotlivců, strany levicové, které se snaží spíše „hrát na notu“ většině, i strany nábožensky zabarvené a mnoho dalších variací a „odstínů“. Každý by měl mít možnost zvolit si stranu, která mu vyhovuje a která bude bojovat za jeho zájmy (alespoň teoreticky). To je právě systém vhodný pro situaci plurality, v nadekretované jednotě je demokracie zbytečná, nebo spíše na obtíž, protože právě onu jednotu by mohla podkopávat. Mnohé totalitní systémy jsou sice jakoby demokratické, ale o demokracii se v pravém smyslu nejedná. Demokracie je tedy ideální pro společnost, v níž se vyskytují různé a navzájem neslučitelné názory a sledované cíle, pro společnost, v níž by vyhlášení jednoho z nich obecně závazným znamenalo nespravedlnost vůči všem ostatním. To jediné, co dle W. Welsche demokracie požaduje po všech jakožto formální konsensus, „je založeno na právech člověka a kodifikováno v základních lidských právech. Ovšem tato základní lidská práva jsou v jádru právem na disens. Odvozují se od práva na to, být jiný, a zajišťují strukturu plurality.“⁴⁰

Demokracie, přestože mnohdy z různých důvodů nefunguje ideálně, je určitě pokrokem pro svobodu lidí. Přinesla také politickou rovnost – nevládne již ten,

---

³⁹ Vyjímkou je např. referendum, kterého se však užívá pouze v některých případech.

⁴⁰ WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 45

kdo se „správně“ narodil. Podle zapřísáhlého demokrata a humanisty T. G. Masaryka vychází demokracie z mravního úsudku. Demokracie je pro něj bojem proti bezpráví a násilí, která plynou z aristokratismu.⁴¹ Myslím, že nikdo, kdo poznal demokracii, by se nechtěl vracet k jiným státním uspořádáním. Jediní, kteří by chtěli jiný režim, jsou potenciální diktátoři, kteří by chtěli vládnout. Například neonacisté považují demokracii za zdroj úpadku a „nabízí organizaci společnosti a zejména volného času po vzoru vojenské hierarchie“.⁴² Odpovědí na takové návrhy je myslím základní historické vzdělání. Z druhé strany, anarchisté také kritizují demokracii, neboť podle nich je stále zdrojem nátlaku, protože menšina se musí přizpůsobit většině. Ale vzhledem k tomu, že ani demokracie nefunguje úplně ideálně, je anarchistická společnost opravdu velmi vzdálenou utopií. Demokracie tedy, přestože není dokonalá, je zatím nejlepší způsob vlády, jaký známe.

Nyní je čas přejít k další kapitole, v níž se budu zabývat svobodou, jejím vývojem a tím, co jí přináší pluralismus.

4 Svoboda

V této kapitole se budu zabývat svobodou, její proměnou v dějinách a tím, jak ji ovlivňuje pluralismus. Pro začátek chci zdůraznit, že zabývat se budu svobodou jednání, nikoli svobodou vůle, protože ta je tématem, který přesahuje rámec této práce. Budu ji zde pojímat spíše jako svobodu sociální a politickou.

Svobodu bychom mohli definovat jako **možnost volit, rozhodovat se a jednat podle svého**. Většinou o ní příliš nepřemýšlíme, dokud ji máme, až v okamžiku kdy pocítíme útlak, začneme po ní toužit. Pojem svoboda lze rozdělit na pozitivní a negativní. Pozitivní je *svoboda k něčemu* – mít možnost a prostředky k tomu a tomu. Negativní význam znamená *svoboda od* – osvobození od nějakých povinností, nemuset dělat to, co nechci. Tyto dva aspekty jdou mnohdy ruku

---

⁴¹ Srov. MASARYK, T. G. *Politické myšlenky*. s. 32

⁴² *Nacionální socialismus* [Online] 2008. Dostupné na WWW: <http://www.odpor.org/index.php?page=clanky&kat=9&clanek=911>

v ruce, ale ne vždy.⁴³ Větší dosažení negativního aspektu dává větší prostor pro ten pozitivní, ale neimplikuje jeho nutné dosažení. Např. to, že se osvobodím od určitých povinností mi přidá volný čas, který ale mohu zbytečně promarnit a nevyužít správně k tomu, abych dělal to, co chci – tedy intenzifikovat pozitivní aspekt svobody. Zrovna tak prohloubení pozitivního aspektu svobody neříká nic o tom, zda se člověk osvobodil od nějakých povinností, které klidně mohou být „poznanou nutností“. Důraz tedy budu klást spíše na ten pozitivní aspekt svobody. K tomuto tématu se pojí ještě jedna důležitá věc a to ta, že „pokud svoboda znamená právo individuální volby mezi alternativami, potom toto právo následně naznačuje, že těchto alternativ si mohou být vědomi ti, kteří mají volit; že jedinci mají příležitost porozumět povaze dostupných alternativ a mohou udělat uváženou a informovanou volbu.“⁴⁴ K tomu se však vrátím ještě v pozdější kapitole (4.2). Zásadní (vnější) překážkou svobody je však nátlak.

Zdroj nátlaku může pocházet z politické struktury společnosti, o níž budu mluvit jako o moci, ale o tom o něco později. Jindy lze zdroj nátlaku nalézt v okolí jedince – v lidech, s kterými přichází do přímého kontaktu. Na tom je ostatně založena socializace – společenské rozvíjení žádoucích vzorců chování a potlačení těch negativních. Celá síť sociálních vztahů, která vytváří společnost je založena na přizpůsobení a kontrole chování. Lze říci, že již od dětství (zhruba od tří let, kdy začíná první období vzdoru) je člověk v konfliktu se svým okolím. Záleží samozřejmě na kultuře a prostředí, jak silné jsou sociální tlaky. Aby byl člověk dokonale svobodný a nikým neomezovaný, musel by žít plně mimo kontakt s ostatními lidmi. Klady takto nabyté svobody by však byly těžce převáženy nedostatkem ochrany a jistoty. Především to však je naprosto v rozporu s přirozeným sociálním nasměrováním člověka, neboť teprve komunikace s ostatními potvrzuje provedený výběr a dává mu smysl. Absolutní svoboda je spíše jen Idea, které se snažíme přiblížit, přestože víme, že její plné dosažení není žádoucí. Potřeba svobody i potřeba sociálního kontaktu (a jistoty) jsou součástí lidské přirozenosti. Čím více máme jednoho, tím více hledáme to druhé. To

---

⁴³ Srov. *Encyclopedia of Philosophy*, Vol. III s. 723

⁴⁴ *Tamtéž*. s. 722

vidíme při pohledu na různé historické epochy, nebo střídání různých typů společnosti. Například kapitalistická revoluce, která byla velkým skokem pro vývoj svobody, rozbila tradiční společenský život a vyrvala mnoho lidí z jistoty, která se s ním pojila. Toho následně mohli zneužít diktátoři, kterých bylo ve 20. století více než dost.⁴⁵ Další příklad můžeme nalézt v Československu. Po první republice, kde byl spíše důraz na svobodu, se na dlouho zmocnili vlády komunisté, za kterých bylo běžné potlačování svobody, avšak lidé měli například jisté zaměstnání apod. Po převratu se oči většiny upíraly k nadšení z kapitalismu a znovunalezené svobody, avšak poměrně rychle přišlo vystřízlivění a mnozí se opět nostalgicky ohlížejí do starého režimu, kdy „se vlastně nežilo tak špatně“. Jak už bylo řečeno, sociální omezení závisí na prostředí, ve kterém člověk žije. Ve velkém městě je omezeno téměř výhradně na rodinu, školu, zaměstnání apod. Situace se však výrazně mění na vesnicích nebo malých městech, kde je sociální kontrola velmi silná. R. Murphy popsal, jak taková kontrola funguje a čeho využívá. „Otevřený nesouhlas nebo výsměch namířený proti jednání určitého jedince, vycházející od zúčastněných nebo přihlížejících lidí ve formě slovních nebo výrazových prostředků, je jedním z hlavních prostředků odrazujících od deviantního chování, neboť vyvolává tu nejakutnější ze všech chorob našeho já – stud. (...) Člověk, který trpí pocitem studu, ztratil osobní hodnotu, přišel o pečlivě pěstovanou představu sebe sama, kterou ukazoval(a) světu a cítí se jako hlupák nebo padouch. (...) Stud nejlépe funguje v komunitách, v nichž existuje přímá interakce mezi všemi členy a v nichž viník nemůže ani skrýt své činy, ani uniknout jejich následkům.“⁴⁶ Obranou proti takové kontrole může být snaha změnit své bydliště, nebo ignorovat všeobecné smýšlení, což však v žádném případě není jednoduché. Potřeba zbavit se příliš silných sociálních tlaků se projevila například v 60. letech kdy vedla k tomu, že mladí lidé odcházeli z domovů a raději i přes značné nepohodlí žili v komunách podobně smýšlejících lidí. Původ této skutečnosti popsal Z. Bauman: „Fantazie vytvořená a živená nepříjemnou dvojznačností svobody si vytváří komunitu, která dává vale strachu

---

⁴⁵ Srov. BAUMAN, Z. *Svoboda*. s. 64 - 69

⁴⁶ MURPHY, R. F. *Úvod do sociální a kulturní antropologie*. s. 150

z osamělosti i hrůzám útlaku zároveň. Taková komunita nejen „vyrovnává“ dva nestravitelné extrémny, ale účinně je jednou provždy vymazává. Jedná se o komunitu, v níž se lze těšit ze svobody i společnosti současně, takže obojí takřkajíc nic nestojí.“⁴⁷ Taková komunita je však ideálem a dříve nebo později pravděpodobně dojde k tomu, že i ona se stane dalším zdrojem útlaku. Druhou možností, jak se zbavit sociálního tlaku, je vědomě se obrátit proti společnosti, nebo žít jakoby „v ní bez ní“. Tato tendence se projevila například v 70. letech s nástupem punkového hnutí. To však není o nic jednodušší než předešlý přístup, neboť uvolnění, které přináší, jen obtížně vyvažuje to, čeho se člověk zříká. Podmínkou je nepochybně opět kolektiv podobně smýšlejících lidí.

V naší komplexní společnosti je mnohem snáze řešitelný rozpor mezi potřebou společnosti a omezením která z ní vyplývají, než je ve většině tradičních společností mnohem menšího rozsahu. Pokud se v tradičních společnostech někdo nechce ztotožnit se svou kulturou, pravděpodobně ho čeká osud vydědence. V našich podmínkách je situace jednodušší. Ten, kdo se neidentifikuje s obecnou kulturou, která je však spíše rámcová a jejíž obraz je vytvářen spíše masmédií než skutečností, má možnost přilnout například k některé subkultuře, které se vyhraňují oproti té většinové. Subkultury, jak už sám název napovídá, mají ten význam, že vytvářejí společnost i pro ty, kteří s tou obecnou nechtějí nic mít.

Druhý zdroj nátlaku vychází od „moci“. Tedy od jedince nebo skupiny lidí, kteří mají moc ovlivňovat životy druhých. Dá se myslím zobecnit, že vztah moci a podřízenosti je založen na rozdílnosti. Čím větší je svoboda jedněch, tím větší je omezení svobody druhých⁴⁸, přestože kritéria moci a svobody se měnily v průběhu dějin. „Michel Crozier, který čerpal inspiraci z kybernetické systémové analýzy, spojil moc v rámci jakékoli organizované sociální sítě s ovládním

---

⁴⁷ BAUMAN, Z. *Svoboda*. s. 68

⁴⁸ „Je zde tudíž toto propojení mezi svobodou a mocí: Pokud tu je konflikt mezi jedinci a skupinami o vlastnění nebo ovládním omezených prostředků a podmínek jednání, kontrola nad prostředky je podmínkou dostupnosti alternativ a tudíž i volby a svobody. Vyplývá tedy, že pokud lidé mají nerovnou moc, bude to často znamenat, že budou nerovni s ohledem na svobodu, které se těší – nejen v tom smyslu, že člověk, který je bohatší, má prostředky vybírat si z širších možností a žít hojněji než jeho chudší bratr (ačkoli to je také pravda), ale v závažnějším smyslu, že mocnější člověk může omezit rozsah volby a svobody méně mocného za účelem plnějšiho uspokojení svých vlastních zájmů.“ (*Encyclopedia of Philosophy, Vol. III s. 724*)

zdrojů nejistoty. Podle něj ti, kdo sídlí nejbližší zdrojům nejistoty (tedy ti, jejichž jednání je zdrojem nejistoty ostatních), vládnou. Akce může vyvolávat nejistotu do té míry, nakolik je osvobozena od normativní (zákonné nebo zavedené) regulace. (...)V tomto systému je veškerá pozornost jeho tvůrce soustředěna na to, aby bylo chování jedné strany co nejčitelnější pro stranu druhou (a to tím, že je první strana doslova otevřena neustálému dozoru, čímž je nepřímou zbravena prakticky veškeré možnosti volby), zatímco chování druhé strany má být pro tu první co možná nejméně čitelné (pomocí prvků typu „vidět, ale nebýt viděn“ a tím, že jsou odstraněna prakticky všechna omezení volby této strany systému). Prostřednictvím rozporu mezi průhledností a neprůhledností – nebo všeobecněji mezi předvídatelností (jistotou) a nepředvídatelností (nejistotou) – je zajištěn vztah moci a podřízenosti.⁴⁹ Z toho vyplývá, že moc nemá pouze ten, kdo „formálně“ vládne, ale například i ten kdo poskytuje (a může odepřít) práci. V dnešní době se množící instalace kamerových systémů na veřejných místech jen potvrzuje tuto teorii. Rozlišenost vládnoucích a ovládaných se nám zdá jako přirozená, jako jediná záruka stability. Tomu však odporuje R. F. Murphy když popírá, že by společenská hierarchie měla základ v lidské přirozenosti. Existují i rovnostářské společnosti, nejen rozvrstvené. To, zda je společnost rozvrstvená či rovnostářská záleží spíše na ekonomických podmínkách a historickém vývoji. Objevují se až s větším rozsahem a centralizací společností. Příčina touhy po moci nad ostatními je dle Murphyho v souladu s Crozierovou teorií ovládnání zdrojů nejistoty, neboť jistější si je ten, kdo ovládá své prostředí, než naopak. Čím více je člověk na někom závislý a musí někoho poslouchat, tím více je jeho život nejistý, protože tím nevyzpytatelnější je pro něj tlak prostředí a s tím i jeho budoucnost.⁵⁰

Nyní chci popsat, jak se svoboda proměňovala historicky. To je poměrně důležité pro to, abychom pochopili specifičnost současné doby, která bude popsána ke konci kapitoly.

---

⁴⁹ BAUMAN, Z. *Svoboda*. s. 34 - 35

⁵⁰ Srov. MURPHY, R. F. *Úvod do sociální a kulturní antropologie*. s. 148 - 149

4.1 Historický vývoj svobody

Ve (a před nástupem) středověku byl běžný jeden panovník, který měl moc takřka neomezenou, pouze část svých práv a povinností delegoval na jiné – šlechtu. Ti spravovali menší územní celky, kde měli de facto panovnickou moc, pouze vůči vůči nejvyššímu vládci (králi, císaři...) měli status podřízenosti. Čím byl kdo svobodnější, tím byl zároveň mocnější. Boj o moc byl tedy také bojem o osvobození od vlivu nějaké nadřazené moci. Ten, kdo byl v mocenském zápase silnější získal svobodnější status, případně si udržel to, co již měl, a naopak. Moc se v těch dobách vztahovala k půdě. Vrchní panovník vládl půdě ve své zemi, kterou pak propůjčoval šlechticům za slib jejich podřízenosti. Ti se pak stávali vládci těchto menších území. Prostí lidé do mocenského boje nikterak nezasahovali - byli většinou připoutáni k půdě, která tvořila jejich živobytí a museli svému pánovi odevzdávat část úrody a v případě potřeby narukovat do armády. Ti kteří se proti tomu vzbouřili byli většinou rychle a příkladně potrestáni. A ti, kteří nepatřili k žádné půdě, byli vždy považováni za nebezpečí. Z toho vyplývá podstatný rozdíl mezi majetkem nemovitým (pozemky) a movitým (peníze a zboží). Množství nemovitostí určovalo výši postavení v hierarchii moci, protože z něho plynula moc nad lidmi. Movitý majetek byl nemovitému podřízen, neboť samotné jeho vlastnictví, ať bylo sebevětší, nezaručovalo vyšší postavení ve společnosti.⁵¹

K přerušení vazby mezi nemovitým majetkem a mocí nad lidmi došlo s nástupem modernity. Oba druhy majetku začaly být takřka rovnocenné. To bylo podmínkou k rozlišování politického a ekonomického řádu. Přechod k moderní době začal růstem významu měšťanstva a vznikem řemeslnických cechů. Tím došlo k uměnění významu půdy – mladý člověk se mohl vydat do města vyučit se řemeslníkem a nebyl nucen strávit svůj život na statku jako jeho předkové. To

---

⁵¹ Srov. *Feudalismus – lenní systém*. [Online] 2005. Dostupné na WWW: <http://www.e-stredovek.cz/view.php?navezclanku=&cisloclanku=2005081601>

byl základ tzv. artificialismu, který je pro modernu typický. Tedy společenského řádu, který je produktem lidského rozumu a organizačních schopností a který zrušil tradiční „přirozený“ stav společnosti.⁵² Zde tedy leží základ dvou charakteristických znaků moderní svobody – „její těsné propojení s individualismem a její vývojová i kulturní provázanost s tržní ekonomikou a kapitalismem.“⁵³ Po průmyslové revoluci došlo k dalšímu přílivu lidí do měst. Tím však, že došlo k oslabení sociální kontroly, kterou zajišťovalo tradiční prostředí a připoutanost k půdě, bylo potřeba posílit řád vnějšími způsoby. Socializace, která dříve probíhala jaksi přirozeně, začala vyžadovat větší intervenci státu. Státní instituce tedy začaly nahrazovat to, co dříve obstarávala rodina a přirozené sociální prostředí sdílící společné hodnoty. Typickým příkladem těchto institucí je škola, továrna a kasárna. Byly tak navrženy sociální systémy, které měly za úkol vytvořit řád. Příkladem může být panoptikum⁵⁴ J. Benthamy, nebo termín racionální společnosti M. Webera. Základem obou těchto modelů je jakási „formálnost“ – nevyžadují žádné vyznávání společných hodnot, pouze od každého očekávají sledování vlastních zájmů – a přísné oddělení a rozdělení svobody a n-svobody, které je základním funkčním faktorem pro běh celku na všech úrovních systému.⁵⁵ Tyto přístupy rozhodně nemají za úkol vytvořit společnost poskytující svobodu pro všechny. Opak je pravdou: „proces zajištění bezpečnosti a plynulé reprodukce společenského řádu musí zákonitě vyprodukovat dvě vzájemně nesourodé a přitom se navzájem podmiňující a ospravedlňující společenské modality. Jedna má za svůj ideální horizont neomezenou svobodu, druhá směřuje k totální závislosti.“⁵⁶ Jak bylo řečeno výše, movitý a nemovitý majetek se ve středověku odlišoval a vlastnictví nemovitého majetku značilo moc nad lidmi. V kapitalismu došlo ke sloučení těchto dvou. Význam měl majetek jako takový

---

⁵² Srov. BAUMAN, Z. *Svoboda*. s. 47 - 48

⁵³ Tamtéž. s. 49

⁵⁴ Panoptikem je myšlena ideálně kulatá budova, v jejímž centru je místnost dohlázele a po stranách místnosti „chovanců“. Účelem je, aby dohlázele měl neustálý dohled nad činností „chovanců“, ale sám nebyl viděn. Tento návrh byl určen pro blázince, nemocnice, školy, chudobince, továrny a vězení. Michel Foucault popsal benthamovo panoptikum jako paradigma moderního státu. (Srov. *Encyclopedia of Philosophy*, Vol. I s. 555)

⁵⁵ Srov. BAUMAN, Z. *Svoboda*. s. 62 - 63

⁵⁶ Tamtéž. s. 28 - 29

a jeho investice za účelem jeho zvětšení. „Jak příhodně uvedl Mike Emmison, to, čemu říkáme kapitalismus je situace, kdy je věčných a podstatných ekonomických funkcí jakékoli lidské společnosti, zvláště pak uspokojování lidských potřeb prostřednictvím „obchodu“ s přírodou a bližními, dosahováno aplikováním účelových kalkulací na otázku volby mezi vzácnými a omezenými zdroji. Výběr a účelové kalkulace (tj. motivované, účelové a rozumově kontrolované chování) jsou ale zásadní a vymežující znaky svobody tak, jak je chápána v moderní společnosti. Kapitalismus již samotnou svou podstatou otevírá svobodě obrovskou, ne-li rozhodující část společenského života, totiž produkci a distribuci zboží určeného k uspokojování lidských potřeb. V kapitalistické podobě hospodářského systému může svoboda (alespoň svoboda ekonomická) vzkvétat. Ba co víc – svoboda se stává nutností. Bez ní nemůže být dosažen cíl ekonomické aktivity.“⁵⁷ Naději na zvětšení svého kapitálu a tím i své svobody však mají největší ti, kteří už vlastní dostatek majetku k tomu, aby ho mohli investovat. Obyčejný dělník, přestože pracoval dvanáct či více hodin denně byl většinou stále ve stejné situaci.⁵⁸ Kapitalismus navíc přinesl jednu neblahou tendenci, z etického pohledu zvláště odsouzeníhodnou. Účelová kalkulace směřuje k tendenci dělat z lidí pouhý prostředek k dosažení cíle. Právě v zájmu co nejjistější vypočitatelnosti je výhodné, aby byli co nejvíce omezeni v možnostech volby, tedy aby byli spíše objekty než subjekty konání.⁵⁹ Proti tomu vystoupil i například Kant se svým kategorickým imperativem „účelu o sobě“. To, že je v rozporu s touto tendencí kapitalismu je zjevné. Další etická kritika se týká hodnot, jež kapitalistická etika prosazuje. „Neboť „summum bonum“ této etiky je především získávání peněz a stále více peněz za co nejpřísnějšího omezení jakéhokoli nevázaného požitku, přitom naprosto zbavené všech eudaimonistických nebo vůbec hedonistických hledisek, myšlené čistě jako sebeúčel, takže se to oproti „štěstí“ nebo „užitku“ jednotlivého individua v každém případě jeví jako něco zcela

---

⁵⁷ BAUMAN, Z. *Svoboda*. s. 58

⁵⁸ To vlastně napomáhá udržení *statusu quo*. Ten, kdo v rodině zdědí značné jmění, má možnost ho dále zmnožit, ale naopak ten, kdo pochází z chudých poměrů, v nich pravděpodobně zůstane. Na extenzifikaci svobody se tak téměř nic nemění.

⁵⁹ Srov. BAUMAN, Z. *Svoboda*. s. 59 - 60

transcendentního a naprosto iracionálního. Člověk se tu orientuje na zisk jako na účel svého života a nikoli jako prostředek k uspokojování svých materiálních životních potřeb. Toto z hlediska přirozeného cítění úplně nesmyslné převrácení - abychom tak řekli - „přirozeného“ stavu věcí se nyní zcela zřejmě stalo vůdčím motivem kapitalismu, je cizí člověku, jenž nebyl jeho dechem zasažen.“⁶⁰ Takováto proměna prostředku v cíl je z morálního pohledu nevhodná a její obecné rozšíření v Západní společnosti – nyní již takřka v celém globalizovaném světě – je minimálně hodno kritiky. Jak je vidět, přestože kapitalismus pomohl rozvoji svobody, zdaleka není jen pozitivní. Navíc je kapitalistická svoboda stále podmíněna nesvobodou jiných, pro které je nedosažitelná.

Tak jako se moderní doba proměnila v dobu postmoderní, tak se i kapitalismus dostal do své konzumní fáze. Benthamovo panoptikum je již zbytečné. Pro chod společnosti už není potřeba dotěrné zasahování státu. Masová média, reklama a nabídka konzumních slastí dostatečně zastupují dříve potřebnou legitimizaci moci, ideologii i normativní regulaci.⁶¹ Svoboda, kterou sliboval kapitalismus (přestože pouze pro několik z mnoha), je již zdá se vyčerpána. Ti, kdo se dostali na vrchol a udrželi se na něm, už nejspíše nesestoupí a pro nováčky je cesta ke kapitalistické svobodě stále obtížnější. Vlastně celá cesta ke blahobytu prošla změnou. Institucionálně stanovené cíle, pravidla a normy chování lemují cestu k „příjemnému“ životu. To, co bylo součástí svobody, a tedy i cíle, pro něž tvrdě pracoval kapitalista selfmademan, je nyní nutnou obětí na cestě k úspěchu. Podřízení se a neustálé vědomí kontroly je přítomné na jakémkoli stupni bohatství, moci a slávy.⁶² Kontrola se tak neustále rozšiřuje, přestože životní úroveň stoupá. Na druhou stranu cesta k úspěchu již nepřináší taková rizika jako dříve. Raně kapitalistická cesta k úspěchu byla pouze pro několik málo vyvolených, proto se ve spotřebitelské fázi kapitalismu objevily jiné návody k vyniknutí. Mezi nimi vyniká zvláště jeden, který je spjatý s náhradou soutěže o bohatství a moc symbolickým odlišením ve skupině, dosažitelným spotřebitelskou soutěží. Tím došlo k odsunutí této soutěže mimo strukturu moci,

---

⁶⁰ WEBER, M. *Protestantská etika a duch kapitalismu*. s. 201 - 202

⁶¹ Srov. BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. s. 14

⁶² Srov. BAUMAN, Z. *Svoboda*. s. 72

kteřou by mohla ovlivnit a případně poškodit, a navíc se z ní stal jeden z hlavních pohonů kapitalistické ekonomiky.⁶³ Nyní již není potřeba složité kontroly a donucování. Puzení k žádoucí činnosti již působí samo, pouze za přispění reklamního průmyslu. Metody kontroly a donucování se již používá pouze na ty, které nelze integrovat prostřednictvím trhu.⁶⁴ Tak, jako již není příliš potřeba státního donucování, zmenšuje se i role státu. Postupně možná dochází k naplnění neoliberálních snů, kde stát má již zaručovat pouze bezproblémový chod trhu. To je možné vidět v mezinárodním vztahu ke dvěma komunistickým zemím – Číně a Kubě. Zatímco Čína, která přijala určitou formu kapitalismu a otevřela se mezinárodnímu trhu, čile obchoduje s celým světem a je cílem maximálně slovní kritiky za nedodržování lidských práv, Kuba, která si k sobě cizí investory příliš nepouští, je mnohem více izolovaná. Přestože politický režim obou zemí je stejně zavrženíhodný, významnější je ekonomická otevřenost. Jak tedy shrnout problém svobody v postmoderní době? K. Robins a F. Webster říkají: „„Jednotlivé sféry života jsou vědoměji a systematictěji regulovány a výrazněji řízeny než v minulosti (kdy byly hlavními nástroji kontroly hlad, útisk a tyranie přírody), aby se dala lépe předvídat, řídit a využívat lidská přání, pohnutky a činy. Podle našeho názoru je kontrola integrována do sociálních vztahů více než dřív a – ačkoli se to nemusí projevovat nijak hrubě ani nepříjemně – je rozsáhlejší než předtím v tom, že i „pokusy o únik“ z rutiny a předvídatelného kolbiště práce ke koníčkům, dovoleným a snění jsou obvykle předem připraveny a naprogramovány.“⁶⁵ Přestože se tedy zdá, že svoboda je již spíše estetickým fenoménem, pluralitní situace umožňuje tento stav rozpoznat a vymezit se vůči němu. O tom v následující kapitole.

---

⁶³ Srov. BAUMAN, Z. *Svoboda*. s. 76 - 77

⁶⁴ Takovým příkladem může být postoj vůči squatterskému hnutí. To tvoří mladí lidé, kteří vniknou do nevyužívané budovy, kterou pak obývají, případně z ní vytvoří alternativní kulturní centrum. Zvláště v posledních letech bylo v Evropě poměrně časté násilné vyklízení squatu policií. Důvodem bývá, spíše než nelegální využívání jinak opuštěné a chátrající budovy, zpochybnění všeobecné normy o nedotknutelnosti soukromého majetku, což by mohlo podkopávat tržní systém. (Srov. *SQUATTING v České Republice* In <http://www.my-sites.com/squatting/>)

⁶⁵ Kevin Robins, Frank Webster, *The revolution of the Fixed Wheel' (Jeremy Seabrook): Information, Technology, and Social Taylorism*, in: *Television in Transition*, (edd.) Phillip Drummond, Richard Peterson, London 1985, s. 36 citováno z BAUMAN, Z. *Svoboda*. s. 70

4.2 Přínos pluralismu pro svobodu

Ač zněl závěr předešlé kapitoly poměrně pesimisticky, situace radikální plurality přináší možnosti, které výsledek poněkud vyvažují, nebo alespoň umožňují hledět do budoucnosti trochu optimisticky. Přestože to, co tvrdí Robins a Webster možná platí pro většinu, tak právě situace plurality nám zpřístupňuje i vidění alternativ, což je právě nutnou podmínkou možnosti volby a tedy i svobody. K tomu znovu odkážu na *Encyklopedii filosofie*, která nám tuto tezi potvrzuje. Ta k tomuto tématu říká: „Svoboda, které se těší členové společnosti, bude tudíž spojena s rozsahem, s kterým jsou soupeřící názory, námitky, modely chování, způsoby života atd., tak říkajíc, viditelné; jak svobodně mohou být doporučeny, kritizovány a vyzkoušeny; a tudíž jak snadno mezi nimi mohou lidé udělat uváženou volbu.“⁶⁶ I když je třeba skutečnost ne zrovna pozitivní, tak toto je alespoň základ pro jakoukoliv změnu. Tam, kde nevidíme žádnou alternativu, nevidíme ani naději. A tak, přestože v základu „mainstreamu“ možná převažuje uniformita, situace plurality, podporovaná informančními technologiemi a díky nim dostupnými nezávislými médii, nám nabízí vidět a případně zastávat možné alternativy. To je něco, co velmi oceňuje např. Z. Bauman, kterého stěží může někdo označit za nekritického vyzdvyhovatele postmoderní společnosti. „Tam, kde je slyšet mnoho sdělení pocházejících z různých zdrojů, jež jsou na sobě nezávislé, či jsou dokonce navzájem rozporné – kde se žádné sdělení nevnučuje neodbytnou silou, kde se nelegitimuje autoritou tak mocnou a neodvolatelnou, že proti němu není možné postavit sdělení jiné, v jehož jménu je možné se mu dokonce vzepřít, tam, kde se lámou hranice provinčnosti s její názorovou uniformitou, kde se lidský svět mění ze světa uzavřeného ve svět otevřený, kde vnucující se monotónní monolog, nesnášející odpor, ustupuje mnohohlasu – všude tam mluvíme o pokroku svobody.“⁶⁷ Proto právě situace plurality je půdou, z níž

---

⁶⁶ *Encyclopedia of Philosophy*, Vol. III s. 722

⁶⁷ BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. s. 63

může vyrůst mnohé, nejen to co je „někým“ záměrně pěstováno. V naší době je navíc ještě jedna věc, kterou považují za vyvrcholení svobody.

4.3 Možnost sebeurčení

V tradičních společnostech člověk neměl příliš prostoru pro rozvíjení své osoby. Kým se narodil, tím také většinou zůstal. Bylo pouze pár možností, jak změnit své postavení – vstoupit do řádu, do armády apod., ty ale přinesly další přizpůsobování nové situaci. Již v počátku moderní doby došlo k rozvíjení individuality a možností jak ji využít, přestože tyto možnosti byly pro většinu lidí značně omezené. Státní instituce, které měly na starosti vrůstání jednotlivců do společnosti, činily co mohly. Jak bylo řečeno na začátku, společnost byla víceméně jednotná a odchylky od normy byly vytěšňovány. S pádem velkých příběhů se situace změnila. Nejvýznamnějším důsledkem pro jednotlivce je neexistence jednoznačné normy, závisující na prostředí, do kterého se člověk narodil. Proto je pro V. Bělohradského postmodernost pokračováním, nebo přesněji vyvrcholením sekularizace, „přijetím života bez vymyšlení si velkopříběhů.“⁶⁸

To, že utváření osobnosti je závislé na prostředí, je známé z psychologie.⁶⁹ Člověk se samozřejmě také narodí do určitého prostředí, což nemá šanci nijak ovlivnit (Heidegger to nazývá *vrženost*), ale s tím, jak vyrůstá a poznává jiné lidi i s kontexty jejich životů, dostává možnost svobodněji si volit kde a jak chce žít on sám. Právě pluralismus vytváří podmínky, které usnadňují (či spíše rozvíjejí možnosti pro) tuto volbu, i ji zároveň činí obtížnější. Přicházíme do styku se spoustou možností, které se nám nabízejí, které žádají, aby byly zvoleny. O tom se vyjadřuje i W. Welsch: „Nejde již o přizpůsobování se světu, nýbrž o volbu

---

⁶⁸ BĚLOHRADSKÝ, V. *Postmodernismus*. In BĚLOHRADSKÝ, V. *Společnost nevolnosti*. s. 99

⁶⁹ „Celý individuální vývoj osobnosti od raného dětství k období dospívání, adolescence, až k dospělosti a stáří pak může být popsán v podstatě v termínech učení. To znamená, že se v něm jako rozhodující formativní činitel v běžných životních situacích uplatňuje *individuální zkušenost* především sociální, spoluvytvářená kulturou životního prostředí, v němž jedinec žije. Psychika člověka je tak v každém okamžiku jeho života především výsledkem *historie jeho sociálních interakcí*, z nichž vychází i jeho očekávání a plány do budoucnosti.“

(NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. s. 248 – 249)

příhodného světa. V rozmanitosti možností je třeba nalézat ty, které jsou příhodné pro mne a k nimž se hodím já sám. Musíme volit ve dvojím smyslu: vyloučit to, co pro mne nemůže být produktivní situací, a zvolit to, co mi může být prostorem rozvíjení. Nalézt tento prostor je novým uměním.⁷⁰ Obtíže se pojí s tím, že při každé volbě musíme zvolit něco, co je správné jen relativně, nikoli absolutně, a tím se musíme vzdát něčeho jiného, co může být také relativně správné.⁷¹ Nic na světě není zadarmo, a tak to, co v sobě nese velké možnosti, je o to obtížnější. Teprve v postmoderní době začalo skutečně platit ono sartrovské, že „člověk je odsouzen ke svobodě“ a „je jen na člověku, koho ze sebe učiní“. Avšak ten, kdo chce na takovou sebetvorbu rezignovat, má cestu také poněkud ulehčenou. Spotřebitelský trh nabízí mnoho. Stačí se mu podřídit a nabídne možnosti i jistotu. To nám dokládá např. E. Fromm⁷², nebo i Z. Bauman ve své analýze konzumní společnosti: „Ve společnosti založené na konzumní svobodě je každý definován svou spotřebou. Její členové představují zdravé osobnosti, protože uplatňují svou tržní svobodu. Outsideri jsou vlastně jen vadní konzumenti.“⁷³ Vztít tento pohled za svůj není zajisté příliš obtížné. Pro povzbuzení „outsiderů“ lze snad jen říci, že o „zdravých osobnostech“ spotřebního trhu nám toho mohou mnoho povědět psychiatři a psychologové.

5 Závěr

Nyní tedy nastal čas zhodnotit, jaký význam má pluralismus z etického pohledu. To, že je pluralismus dobrým prostředkem proti převládnutí totality (i kdyby jenom tím, že na pomůže na ni ukázat a popsat ji) je myslím bez diskuze.

---

⁷⁰ WELSCH, W. *Naše postmoderní moderna*. s. 115 - 116

⁷¹ Srov. WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. s. 52

⁷² „Konzumování je snad nejdůležitější formou vlastnění v dnešních průmyslových společnostech. Konzumování má dvojnásobnou kvalitu: snižuje strach, protože to, co jsem konzumoval, mi nemůže být odebráno, ale nutí mne také, abych konzumoval stále více, protože to, co jsem již jednou spotřeboval, mne přestává uspokojovat. Moderní konzumenti se mohou docela dobře ztotožnit s rovnicí: *Já jsem = co mám a co konzumuji.*“ (Fromm, E. *Mít nebo být?* s. 29)

⁷³ BAUMAN, Z. *Svoboda*. s. 111

To, že bojuje proti potlačování práv menšin, je také jistojistě pozitivní. Zvláště v nynější situaci, kdy již není možná cesta zpět k (ideové a kulturní) jednotě. Přináší nám určité normy, které mohou pomoci žít v takové situaci, pokud dojde k jejich rozšíření. Samozřejmě je nutné jejich obecné přijetí ve všech jednotlivých skupinách, které by spolu měly žít. Nelze je uplatňovat vůči někomu, kdo nesdílí vůli k diskusi a snahu se dohodnout. Přesto se domnívám, že má smysl snažit se o jejich rozšíření.

Velký význam má pluralismus pro rozvoj svobody. Ta je hodnotou sama o sobě a je koneckonců podmínkou jakéhokoli morálního jednání. To vrcholí v možnosti svobodně si zvolit, kým se chci stát, což bylo v dřívějších dobách hodně omezené. Přináší to sice také těžkosti, ale myslím, že možný zisk v tomto případě převyší vklad.

Dodám ještě jednu výtku. Při respektování nejrůznějších životních forem by bylo vhodné rozšířit ji i na nelidské formy života, které nemají hlas a nemohou se tedy sami volat po svých právech. Myslím, že by bylo prospěšné nalézt jakýsi celostní náhled na život a na svět (jaký nalézáme například v čínské filosofii), který potom klade větší důraz třeba na ekologii. Hezky to vyjádřil V. Bělohradský: „Postmoderní je, kdo přijímá status jedné z živých bytostí na této Zemi, v jejímž životě se neděje nic *absolutně* jiného než v životě všech ostatních živých bytostí na této zemi.“⁷⁴ Profitovali by z toho všichni.

Postmoderna, se svým ohniskem pluralitou, zde již je a zvrátit se nedá. Lze pouze ocenit to pozitivní, co nám přináší. Na ty negativní skutečnosti pak použít její metodu reflexe, poznávání alternativ a snahu nějak je modifikovat nebo nahradit něčím vhodnějším. Strach nám v ničem nepomůže, nezbyvá než ji přijmout. „Přijmeme-li současnou situaci, jež staví dosavadní, moderní svět tváří v tvář vlastní konečnosti, jako svou příležitost, pak pomocí víry v ‚život budoucího věku‘ rozpoznáme v postmoderně novou renesanci, lůno příštího věku. Tak ji pochopíme jako součást dějin spásy.“⁷⁵

---

⁷⁴ BĚLOHRADSKÝ, V. *Postmodernismus*. In BĚLOHRADSKÝ, V. *Společnost nevolnosti*. s. 110

⁷⁵ NEUBAUER, Z. *Přímluvce postmoderny*. s. 73

Použitá literatura

ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. Brno: CDK, 2004. 254 s. ISBN 80-7325-030-6

BAUMAN, Z. *Svoboda*. Praha: Argo, 2003. 126 s. ISBN 80-7203-432-4

BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. 2. vydání. Praha: SLON, 2006. 165 s. ISBN 80-86429-11-3

BĚLOHRADSKÝ, V. *Společnost nevolnosti*. Praha: SLON, 2007. 301 s. ISBN 978-80-86429-80-9

DALAJLAMA. *Čtyři vznešené pravdy*. Praha: PRAGMA, 2002. 160 s. ISBN 80-7205-857-6

Encyclopedia of Philosophy, Vol. I. USA: Thompson Gale, 2006. 790 s. ISBN 0-02-865781-0

Encyclopedia of Philosophy, Vol. III. USA: Thompson Gale, 2006. 767 s. ISBN 0-02-865783-7

FROMM, E. *Mít nebo být?* Praha: Naše vojsko, 1992. 170 s. ISBN 80-206-0181-3

MASARYK, T. G. *Politické myšlenky*. Praha: Státní nakladatelství, 1922. 190 s.

MURPHY, R. F. *Úvod do sociální a kulturní antropologie*. Praha: SLON, 1999. 267 s. ISBN 80-85850-53-2

NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Praha: Academia, 2003. 507 s. ISBN 80-200-0993-0

NEUBAUER, Z. *Přímluvce postmoderny*. Praha: HRNČÍŘSTVÍ A NAKLADATELSTVÍ, 1994. 83 s. ISBN 80-7111-012-4

LYOTARD, J. F. *O postmodernismu*. Praha: FILOSOFIA, 1993. 202 s. ISBN 80-7007-047-1

WELSCH, W. *Naše postmoderní moderna*. Praha: Zvon, 1994. 198 s. ISBN 80-7113-104-0

WELSCH, W. *Postmoderna – pluralita jako etická a politická hodnota*. Praha: KLP, 1993. 57 s. ISBN 80-901508-4-5

WERNER, K. *Náboženské tradice Asie*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 711.s. ISBN 80-210-2978-1

Elektronické dokumenty

ECK, D. L. *The challenge of pluralism*. [online] 1993. Dostupné na WWW: http://pluralism.org/research/articles/cop.php?from=articles_index

Feudalismus – lenní systém. [online] 2005. Dostupné na WWW: <http://www.e-stredovek.cz/view.php?navezclanku=&cisloclanku=2005081601>

Nacionální socialismus [Online] 2008. Dostupné na WWW: <http://www.odpor.org/index.php?page=clanky&kat=9&clanek=911>

Abstrakt

STRÁSKÝ, V. *Etické hodnoty pluralismu*. České Budějovice 2009. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce P. Urban.

Klíčové pojmy: etika, moderna, pluralismus, postmoderna, svoboda

Práce se zabývá analýzou postmoderny, zvláště jejího ohniska – pluralitou. Cílem je zhodnotit její význam z pohledu etiky a ukázat, že pluralismus nejenže je stav, kterému se nelze vyhnout, ale je to také stav veskrze kladný, neboť pomáhá rozvíjet svobodu lidí a umožňuje jejich vlastní sebeurčení.

První kapitola je jakýmsi úvodem do postmoderní filosofie a postmoderního stavu společnosti. Druhá kapitola pojednává teoreticky o pluralismu. Popisuje jeho fungování, jeho požadavky a obhazuje ho před kritikou. Třetí kapitola stručně ilustruje některé konkrétní příklady pluralismu. Tématem poslední kapitoly je svoboda a to, co jí pluralismus přináší pozitivního. V závěru shrnuji poznatky, k nimž jsem dospěl, a obhazuji pozitivní přínosy plurality.

Abstract

Ethical values of pluralism

Key words: ethic, modernism, pluralism, postmodernism, freedom

The thesis is focused on the analyse of postmodernism, especially its center – pluralism. The aim of this thesis is to valorize its meaning from the view of ethic and to show, that pluralism is inescapable and it is positive situation, because it helps to evolve freedom of people and make it possible to self-determination.

First chapter is introduction to postmodern philosophy and postmodern society. Second chapter theoretically entertains pluralism, describes its functioning, its demands and apologizes it from critics. Third chapter illustrates some concrete examples of pluralism. Theme of last chapter is freedom and what positive brings pluralism to her. In conclusion is resume and apology of positive gains of pluralism.